

DOI: 10.48284/Haide2021.10.4

ENRIC BALAGUER

Universitat d'Alacant
enric.balaguer@ua.es

ESPIRITUALITAT I *JOIE DE VIVRE*: «CANT ESPIRITUAL» DE JOAN MARAGALL VS. «CANT ESPIRITUAL» DE JOSEP PALAU I FABRE

SPIRITUALITY AND *JOIE DE VIVRE*: “SPIRITUAL” BY JOAN MARAGALL VS. “SPIRITUAL” BY JOSEP PALAU I FABRE

Resum:

Anàlisi d'alguns aspectes del «Cant espiritual» de Joan Maragall com són el fet d'interrogar-se sobre el sentit de la vida a partir de la bellesa del món i la celebració dels sentits. Contextualització del poema en el Modernisme que estipula la correspondència entre l'esperit de la terra i els seus habitants. Aquestes dues realitats ens porten a dues referències coetànies en marc mediterrani Nikos Kazantzakis i Charles de Foucauld. Finalment, comparem el text de Maragall amb el «Cant espiritual» (1950) de Josep Palau i Fabre, escrit quaranta anys més tard i en un context històric i cultural ben diferent, i tanmateix amb un posat que sembla de diàleg amb l'autor de «La vaca cega».

Paraules clau: «Cant espiritual» — Joan Maragall — Josep Palau i Fabre — existencialisme — espiritualitat — desert

Abstract:

Analysis of some aspects of “Spiritual Singing” by Joan Maragall, such as the question of the meaning of life from the beauty of the world and the celebration of the senses. Contextualization of the poem in Modernism that stipulates the correspondence between the spirit of the earth and its inhabitants. These two realities lead us to two contemporary references in the Mediterranean framework Nikos Kazantzakis and Charles de Foucauld. Finally, we compare Maragall's text with “Cant espiritual” (1950) by Josep Palau i Fabre, written forty years later and in a very different historical and cultural context. However, with a pose that seems to be in dialogue with the author of “La vaca cega”.

Key words: “Spiritual Singing” — Joan Maragall — Josep Palau i Fabre — existentialism — spirituality — desert

I.

Joan Maragall ha estat un dels poetes catalans amb més fortuna literària: ha desencadenat molts textos i notes crítiques on la figura humana, la del poeta, la d'autor dramàtic i la de l'intel·lectual reflexiu han estat objecte d'una atenció important. Dintre del conjunt de la seua obra, «Cant espiritual» n'és, sens dubte, un dels poemes cardinals. Escrit en els darrers anys de vida, a finals de 1909 i l'inici de 1910, en la plena maduresa humana i poètica, Maragall semblava pressentir-hi el final. En aquest sentit, és pertinent recordar, com ho feia Eugenio Trías, el parentesc de la composició amb les darreres sonates de Schubert i les últimes composicions de Beethoven o de Mozart (24). Si per a Gabriel Ferrater el «Cant espiritual» era «una pàgina del diari íntim de un home de riquíssima vida moral» (93), per a Eugenio Trías «pocs poemes expressen una tensió espiritual tan gran, amb tanta força i bellesa». Perquè «aquí», continua Trías, «la bellesa sorgeix directament de l'ànima del subjecte i del seu drama

intern [...] brota del col·loqui del poeta i del món amb el no-res: lliscada del subjecte cap a la mort» (122). Hi podríem afegir que no és, tanmateix, un poema alimentat per una visió desolada de la vida, ans s'instal·la en el benestar i la bellesa. Ço és en *la joie de vivre*, com hem volgut consignar en el títol. Maragall és lluny d'aquell missatge ancorat al centre de cert cristianisme segons el qual al cim de tot sofriment hi ha Déu i en el del benestar hi ha el dimoni. El poeta es pregunta quin sentit té tot plegat des de l'amor a la vida, des de l'alegria vital i no des de l'ascetisme o des de la visió de la vida com una vall de llàgrimes.

Com a gran poema, el text de Maragall deixa un fort sabor de boca tant per als creients com per als agnòstics i per als ateus amb un mínim d'inquietud transcendent. I ho fa, de bell antuvi perquè no és un text que postula cap certesa, ni parteix de cap dogma; al contrari, s'endinsa en els dubtes, en una pregona interrogació sobre la vida o sobre el sentit de la vida. El jo poètic, carregat d'amor vital –«el món és tan formós» (v. 1)–,¹ s'expressa amb sinceritat –«temo tant la mort!» (v. 6)– i es demana sobre l'avenir del ser i la darrera hora. Amb la capacitat que tenim de percebre i gaudir el món que ens envolta –«aquest cel blau damunt de les muntanyes, | i el mar immens, i el sol que pertot brilla» (v. 8-9)–, cal preguntar-se: què serà el paradís etern? I si aquesta percepció epifànica fora el vertader cel? Si fos així, però, quina seria, llavors, l'autèntica vida?

El poema és un interrogant existencial: si el món és bell, i ho podem copsar així, quin sentit té que això s'acabe? «Si heu fet les coses a mos ulls tan belles, | si heu fet mos ulls i mos sentits per elles, | per què aclucà'ls cercant un altre com?» (v. 34-36). I el poeta finalitza amb un desig, amb una pregària, que Déu ens porte a una nova dimensió: «obriu-me'n, Senyor, uns altres [ulls] de més grans | per contemplar la vostra faç immensa» (v. 43-44). En definitiva, que la mort, com ocorre en les plantes, siga només un estat transitori, el preludi d'un renaixement.

El to directe del diàleg que manté el jo poètic amb la divinitat li dona, sens dubte, un aire de creient modern. El de Maragall no és un Déu que espante, que castigue, que demane sacrificis, ni proves. Ans al contrari, és un Déu pròxim, directe que es manifesta amb amor i alegria. Es tracta no sols d'una divinitat que ens ha creat sinó que forma part de nosaltres: «amb la pau vostra a dintre de l'ull nostre» (v. 2). No cal recordar com de sovint s'ha comentat el parentesc entre les visions de la divinitat de Maragall i la de Spinoza, la manifestació més palpable de la qual és l'alegria. Així, doncs, el poeta català s'interroga sobre el gran misteri. La recerca que emprèn és un camí sense crosses (doctrines, autoritats, veritats absolutes...) i, per contra, amb dubtes. El poeta no dona cap resposta i la seua veu conclou en una jaculatòria: «sia'm la mort una major naixença!» (v. 45).

II.

El punt de partida de la interrogació de Joan Maragall és el cos i no la ment. Així, fa les preguntes des dels sentits, especialment la vista. Opera talment fan el ioga, el budisme o el zen, on la immobilitat del

1 Totes les citacions procedeixen de l'edició crítica (PT 267-269). Només s'assenyalen els números dels versos citats.

cos i la respiració condueixen a la serenitat i a un estat profund de consciència. En definitiva, a través del cos s'accedeix a l'univers.

En Maragall, la «pau» és l'atribut de la divinitat que portem dins de nosaltres. La pau és Déu i és des d'aquest estat, incrustat en la nostra percepció, que ens endinsem en la interioritat que està més enllà del jo i de les paraules. I de la ment i la raó. Però és mitjançant els sentits que copsem la bellesa (el blau, les muntanyes, el mar, el sol) de la natura, amb el seu missatge insondable. La natura esdevé l'emissària d'una realitat transcendent. Aquest és un dels punts centrals del text de Joan Maragall, lligat al nucli del Modernisme català i molt present també en autors com Santiago Rusiñol. Per a l'autor de «L'oda a Espanya», com ho subratlla Joan Lluís Marfany (115-117), els catalans la llibertat «la han aprendido del mar y de las cimas de los montes» (OC II 682), perquè «el alma de un pueblo es el alma universal que brota a través de un suelo» (OC II 681). «És bona aquesta terra nostra», exclama en un moment donat, «pel cel que té al damunt» (OC I 702). En una línia molt pareguda trobem textos de Santiago Rusiñol, l'ànima del Modernisme pictòric i literari català. En l'article «Cançons del poble», publicat en el recull *Anant pel món*, el 1896, descriu com el cant popular traduïa la psicologia del poble: «al nord, ferits de boira sobre les amples planures de la neu, les cançons surten tristes com cançó d'emigrant revosten foc i vida dels camps de Provença, melangia i enyorament a Galícia i sua indolència a Andalusia». Les cançons catalanes, dirà poc més endavant, tenen «l'aspror de la terra i la salabor de l'aigua» (46).

Aquesta connexió tel·lúrica de l'art, segons Santiago Rusiñol, és força medul·lar en la cosmovisió maragalliana i es materialitzarà en les formulacions de la «paraula viva». Un paisatge sever inspira ascetisme, un de bondados desperta emocions de caire hedonista: una expressió del goig de viure. Aquesta interacció entre el medi i l'esperit col·lectiu és una de les dimensions que ha portat a establir les diferències entre la religiositat del centre peninsular i els territoris banyats per la Mediterrània, com tantes vegades s'ha dit.

Ben significativament, la interacció entre el paisatge i la psicologia que se'n desprèn no és cap excepció extraordinària. Encara que a rajaploma, m'agradaria donar dos exemples que fan significativa l'elaboració espiritual del poeta català; a risc de semblar tangencial i anecdòtic, perquè l'espai d'aquest article no permet aprofundir suficientment. Noto que l'actitud de Maragall té semblances amb la de Nikos Kazantzakis (1883-1957), un autor de l'altra punta del Mediterrani. L'escriptor de la coneguda novel·la *Alexis Zorbàs* (1946) i *Αναφορά στον Γκρέκο* (n'hi ha traducció castellana: *Informe al Greco*) de 1961, una mena d'autobiografia i de testament vital on detalla la seua evolució ideològico-espiritual. L'autor, a través de Zorbàs, construeix un personatge que encarna un cristianisme compatible amb la sensualitat i les necessitats materials de l'individu. És curiós constatar que, talment pretén fer Joan Maragall, Nikos Kazantzakis fa seu el missatge cristià i el llegat de Nietzsche. El de Creta, així mateix, destaca sovint la interacció tel·lúrica entre cada lloc i els seus pobladors, car, segons escriu a *Informe al Greco*, «la terra es troba en correspondència amb l'ànima» (625). En un moment donat, l'escriptor, comentant la relació entre el paisatge i els components psicològics dels seus habitants, escriu el fragment que traduec de la versió castellana:

Allò que alleugera i immortalitza les muntanyes, els pobles i la terra de Grècia és la llum. A Itàlia la llum és suau, femenina; la llum de Jònia és dolcíssima, plena de passions orientals; a Egipte és densa i voluptuosa; la llum de Grècia és purament espiritual. Gràcies a aquesta l'home assolí la visió clara, va imposar l'ordre al caos i el va convertir en cosmos. I cosmos vol dir harmonia. (279)

Si entre Joan Maragall i Nikos Kazantzakis trobem aquesta afinitat d'espiritualitat emanada d'una alegria vital lligada a la sensualitat i a la bellesa de la terra, podem posar el contrapunt del paisatge de desert com a territori inspirador d'una altra manera de viure el fet transcendent. La Bíblia, amb figures que van des d'Abraham a Jesús, tot passant per Moisès i Elies, és un bon exemple d'aquest ús simbòlic del paisatge. Ara bé, un coetani del poeta català fou Charles de Foucauld (1858-1916), militar, explorador i després sacerdot que s'endinsà en el Sàhara, on va morir assassinat encara jove, amb cinquanta-vuit anys, entre els tuàregs; el 2005 va ser beatificat pel papa Benet XVI. Els tuàregs havien despertat l'atenció del francès pel seu pregon sentit de la divinitat: Foucauld sentia una forta atracció pel desert, on l'ésser humà és insignificant. Si Déu no existira –proclamava el sacerdot– la desolació seria absoluta. Aquest espai immens i pertorbador reclama l'emparament d'un ésser superior:

Així que vaig pensar que hi havia un Déu, vaig entendre que l'únic que podia fer era viure per a ell: la meua vocació religiosa data del mateix moment que la meua fe: Déu és tan gran! És tan gran, la diferència entre Déu i tot el que no és ell. (178)

En l'autor francès, el desert opera com el desvetllament d'una instància superior a la qual cal consagrar-se en cos i ànima, tot renunciant als plaers sensuals. El desert inspira una vida de renúncia i de sacrifici. Una via negativa que malda, al remat, per treballar per a la divinitat com un servidor absolut. Com s'ha dit sovint, el desert és un medi procliu al monoteisme –de fet, els tres monoteismes, el cristianisme, el judaisme i l'islam, són significativament sinaftics–; per contra, el bosc, un paisatge, amb vida vegetal esponerosa, amb aigua, estimula una altra mena de concepció de la transcendència (Chenu).²

III.

Quaranta anys després de l'escriptura del «Cant espiritual» de Maragall, el poeta Josep Palau i Fabre, de París estant, escriu el seu «Cant espiritual» amb què clou el poemari *Laberint*, inclòs després a *Poemes de l'Alquimista*, en l'edició clandestina de 1952:

No crec en tu, Senyor, però tinc tanta necessitat de creure en tu, que sovint parlo i t'imploro com si existissis.

Tinc tanta necessitat de tu, Senyor, i que siguis, que arribo a creure en tu –i penso creure en tu quan no crec en ningú.

² En el llibre de Chenu trobem la grandesa, el misteri, l'encís que ha captivat molts escriptors i viatgers, com ja s'ha comentat en una altra ocasió (Balaguer, *El desert* 37-44).

Però després em desperto, o em sembla que em desperto, i m'avergonyeixo de la meua feblesa i et detesto. I parlo contra tu que no ets ningú. I parlo mal de tu com si fossis algú.

Quan estic més despert i quan més adormit? No serà tot un son i, despert i adormit, somni la vida? Despertaré algun dia d'aquest doble son i viuré, lluny d'aquí, la veritable vida, on la vetlla i el son siguin una mentida?

No crec en tu, Senyor, però si ets, no puc donar-te el millor de mi si no és així: sinó dient-te que no crec en tu. Quina forma d'amor més estranya i més dura! Quin mal em fa no poder dir-te: crec.

No crec en tu, Senyor, però si ets, treu-me d'aquest engany d'una vegada; fes-me veure ben bé la teva cara! No em vulguis mal pel meu amor mesquí. Fes que sens fi, i sense paraules, tot el meu ésser pugui dir-te: Ets.

(Palau i Fabre, 131-132)

Es tracta d'un text en diàleg amb Déu i, també, amb Joan Maragall. De fet, el to del poema –afable, directe, pròxim– remet a l'autor de *Nausica*. Així com el seu posat de confessió sincera. Palau directament declara «No crec en tu, Senyor», i parla de la necessitat de creure-hi i de la dificultat o impossibilitat de fer-ho (Balaguer, *Poesia* 101-106). El poeta li demana proves: no crec, però si ets, «fes-me veure ben bé la teva cara!». La vida amb fe seria més fàcil i assumible. Estaria orientada, i el dolor i els sofriments, les accions humanes, tindrien sentit. D'altra manera, l'angoixa i la desolació poden campar a lloure.

Des de l'època de Maragall han passat les dues guerres mundials (i la Guerra Civil), i ara Palau és al París de la postguerra, on l'existencialisme de Jean-Paul Sartre i d'Albert Camus n'escenifiquen l'estat posttraumàtic. El mot clau és: «l'absurd». Al dir de Sartre, estem condemnats a una vida sense certes- ses i a un estat de desemparament. Atès que Déu no existeix, diu el filòsof, l'ésser humà és lliure: «El dolorós secret dels déus i dels reis és que els éssers humans som lliures». Aquesta llibertat té una contrapartida en la soledat i en la responsabilitat. La llibertat és molt cansada, perquè ens obliga a «cada instant a inventar l'home». El filòsof diu això en el petit opuscle *L'existencialisme est un humanisme*, fruit d'una conferència de 1945 que publicaria un any després. Un petit resum de la seua posició filosòfica passa per defensar l'existència i no l'essència en la vida humana, i proclama que no hi ha una moral general. Hem de triar, hem de decidir i hem de donar un sentit a la vida, perquè aquesta no en té: «abans de viure, la vida no és res», afirma, i afegeix que «correspon a vostès donar-li un sentit, i el valor no és altra cosa que aquest sentit que vostès trien» (58). Aquest triar, decidir-se per una cosa o altra, aquest construir-se inexorablement provoca accessos d'ansietat.

Les guerres havien mostrat la faceta més inhumana i cruel dels éssers. Havien provocat pànic, desfici, basarda, atordiment... Recordem el crit punyent d'un Primo Levi: «Existeix Auschwitz, per tant, no pot haver-hi Déu» (Balaguer, *Contra la modernitat* 79-92). Aquesta absència de Déu feia més insuportable el buit del desemparament de no tenir una instància a la qual acudir. Hi ha una necessitat humana de justícia insubstituïble. Com va dir Dostoievski, i com recorda Sartre al seu opuscle: «si Déu no existira, tot estaria permès». Aquesta és la duresa a què abocava la postguerra, perquè hom sentia la impunitat amb què havien quedat les atrocitats bèl·liques, aquell degoteig d'horror. «No està escrit enlloc, anota Sartre, que el bé existesca, que un hi haja de ser honest, que no s'hi haja de mentir...» (25).

On buscar consol? La pèrdua de Déu es viu, doncs, com un dur llegat que ens aboca a un sofriment i un neguit gratuïts. Ens llança a una solitud immensa i turmentada. Lluny de la pregària de Maragall, Palau demana signes de la seua presència: «Fes que sens fi, i sense paraules, tot el meu ésser pugui dir-te: Ets».

El simple fet de l'existència de Déu seria un consol, una manera de tranquil·litzar el que d'altra banda sembla conduir-nos a un viure arbitrari. Però el prec de Palau cerca una resposta en un *tú* que no dona senyals de vida. Aquest punt de silenci era per a Albert Camus, segons escrivia a *El mite de Sísif*, el que conduïa a l'absurd (que recordem que ve del llatí *surdus* que vol dir *sord*): «l'absurd neix d'aquesta confrontació entre l'existència humana i el silenci irraonable del món» (42).

IV.

Si fem una recapitulació de tot això, diríem que el «Cant espiritual» de Joan Maragall ens trasllada una indagació plena de sinceritat a través de la qual el poeta es demana sobre el sentit de la vida. Ho fa sense partir de veritats absolutes, ni de dogmes. I des del cos, a través dels sentits –i la vista especialment. Maragall emmarca la seua indagació en una posició existencial de benestar i de joia; talment l'han expressada altres autors com ara Ramon Llull. I ho fa també deutor de la relació intensa que hi ha entre l'espai i la psicologia que desprèn: cada lloc és l'emissari d'una constel·lació de missatges que arriben a la col·lectivitat. La del nostre tros de món és bella i complaent. Aquesta realitat la trobem també en un altre autor, quasi coetani, de manera molt pròxima, Nikos Kazantzakis, l'espiritualitat del qual presenta molts trets compartits amb la del poeta català. Podem contraposar aquesta realitat de tots dos autors, en canvi, amb l'espiritualitat que ha inspirat un espai inhòspit com és ara el desert.

Quaranta anys després del poema de Maragall, Josep Palau i Fabre escriu, a París, el seu «Cant espiritual» amb un diàleg sincer amb Déu, que no parteix dels sentits sinó de la ment. Expressa la necessitat, davant de la desolació, de creure en Déu. Han acabat de succeir escenes inhumanes i cruels en les tres guerres viscudes en pocs anys, que dibuixen un panorama d'una gran duresa psicològica. El moment traspua tristesa, dolor, desolació. La filosofia existencialista, amb Sartre al capdavant, engendra un discurs que encara l'ésser humà amb un destí que ha de crear, que ha de decidir. Un destí sense Déu. A diferència de la Postmodernitat, que celebrarà aquest fet com un alliberament, Palau el viu com un sotragueig neguitós. I sense cap voluntat de fer generalitzacions, podríem afirmar, amb tot, que l'impuls que naix del gaudi és més fort, més colpidor, que el que naix de la tristesa o del malestar. En aquest sentit, el poema de Maragall, alimentat en el plaer de viure, desemboca en tot un cant d'esperança i de joia.

Bibliografia

Balaguer, Enric. *Poesia, alquímia i follia. Aproximació a l'obra poètica de Josep Palau i Fabre.* Publicacions Abadia de Montserrat, 1995.

— *Contra la modernitat i altres quimeres*. Pagès, 2002.

— *El desert i altres palpitations del nou segle*. Gregal, 2016.

Camus, Albert. *El mite de Sísif*. Trad. de Joan Fuster. Eds. 62, 1987.

Chenu, Roselyne. *El desierto. Pequeña antología de textos*, amb dibuixos de Charles Foucauld. J. J. de Olañeta, 1977.

Foucauld, Charles de. *Viaje a Marruecos (1883-1884)*. Trad. de Francesc Gutiérrez. J. J. de Olañeta, 1998.

Ferrater, Gabriel. «El núcleo de Maragall». *Sobre literatura*. Eds. 62, 1979, p. 89-98.

Kazantzakis, Nikos. *Alexis Zorbàs*. Trad. Jaume Berenguer. Eds. 62, 1995.

— *Informe al Greco*. Trad. de Carmen Vilela. Cátedra, 2014.

Maragall, Joan. *Obres completes* [OC], vol. I-II. Selecta, 1981.

— *Poesia i Teatre* [PT], ed. crítica d'Ignasi Moreta i Lluís Quintana. *Obres completes*, vol. I, Eds. 62, 2020.

Marfany, Joan Lluís. *Aspectes del Modernisme*. Curial, 1980.

Palau i Fabre, Josep. *Obra literària completa*, vol. II. *Poesia, teatre i contes*. Galàxia Gutenberg, 2005.

Rusiñol, Santiago. *Anant pel món*. *Obres completes*, vol. II. Selecta, 1976, p. 3-62.

Sartre, Jean Paul. *L'existencialisme est un humanisme*. Nagel, 1946.

Trías, Eugenio. *El pensament de Joan Maragall*. Trad. de Jordi Maragall i Noble. Fundació Banco Urquijo – Eds. 62, 1982.

Rebut el 23 d'abril de 2021
Acceptat el 25 de juliol de 2021